

Демократія починається в архівах

Комітет Верховної Ради України з питань культури і духовності спільно з Центром досліджень визвольного руху зініціювали та провели «круглий стіл» на тему: «Відкриті архіви: законодавче регулювання доступу до документів з архівів комуністичних спецслужб». Захід відбувся за інформаційної та організаційної підтримки Міжнародного фонду «Відродження», програми USAID «RADA: підзвітність, відповідальність, демократичність», Реанімаційного пакета реформ. До обговорення теми долучилися представники Державної архівної служби України, Українського інституту національної пам'яті, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Центру досліджень визвольного руху, керівники галузевих архівних установ, правозахисники, науковці.

62

Фото Миколи БІЛОКОПИТОВА.

Камінь спотикання – розпорошеність

На зустрічі з-поміж центральних називалася проблема дотримання прав людини при наданні доступу до документів спецслужб, що містять дані про політичних репресії.

У полі зору – історично-об'єктивні, матеріально-технічні, етичні проблеми, а також можливості й труднощі реалізації архівного законодавства. Як було зазначено на початку бесіди, понад 55 відсотків українців переконані, що інформація з документів, датованих до 1991 року, має бути доступною. Натомість, чимало громадян вважає: факти біографії їхніх рідних не мають стати суспільним надбанням.

Одна з ключових перепон полягає в неможливості експертів, науковців доторкнутися до прихованої в архівах історії: з випадками

недоступності інформації стикалися більш як 86 відсотків фахівців.

Голова профільного комітету Микола КНЯЖИЦЬКИЙ наголосив на важливості діяльності Українського інституту національної пам'яті. Мовляв, потреба в центральному державному органі, що опікується питаннями нашого минулого, нашої спадщини, є надзвичайною. «Тема «круглого столу» важлива з багатьох аспектів, – зауважив очільник комітету. – Доступ до архівів буде можливий тоді, коли зможемо їх ефективно оцифрувати. Йдеться про архіви, які нині перебувають у різних державних установах. Тож відповідно має бути змінено законодавство стосовно архівної справи... Зміни узгоджуватимуться з європейським досвідом, що набуває особливої ваги після підписання угоди про асоціацію між Європейським Союзом і Україною».

Ліва частина труднощів, з якими стикаються вітчизняні науковці, пов'язана з розпорошеністю документів у різних архівних установах. Тож добір потрібних матеріалів неабияк ускладнений. Причини такої специфіки приховані у своєрідній історії радянських спецслужб, котрі неодноразово зазнавали структурних метаморфоз та перейменувань. Незмінними залишалися хіба що їхні карально-репресивні функції.

Нині документи зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України, державних архівах усіх областей, галузевих державних архівах МВС, СБУ та Служби зовнішньої розвідки. Найбільше матеріалів, які відтворюють особливості тоталітарного режиму на наших теренах, містить Галузевий держархів СБУ.

Громадський інтерес вищий за будь-які обмеження

Про корисний досвід країн Центрально-Східної Європи в забезпеченні доступу до документів з архівів комуністичних спецслужб повідомив присутнім **керівник Інституту національної пам'яті Володимир В'ЯТРОВИЧ**. Передусім він нагадав, що цей «круглий стіл» планувався дуже давно: мав відбутися в листопаді 2013-го, але на заваді стала поважна причина на ймення «рево-

люція». За цей недовгий час сталося чимало різних подій. Та актуальність теми загострилася ще більше. І нині ще важливіше знати про ті кроки, які здійснили країни Східної Європи.

Оратор назвав свободу доступу до інформації не лише невід'ємним елементом демократичного суспільства, а й критерієм для вимірювання рівня розвитку

демократії. «У розвинених державах загальноприйнятим стає принцип: громадський інтерес до інформації повинен мати перевагу над будь-якими обмеженнями», – підкреслив оратор. Також він зупинився на важливості прийняття Радою Європи 13 липня 2000 року «Рекомендацій країнам-членам стосовно європейської політики доступу до архівів». Основною в

документі є теза: жодна країна не може стати демократичною, не забезпечивши власним громадянам права на правду про минуле.

Доля документів у різних країнах є різною: залежно від шляху, яким репресивний режим припинив існування. Тож кожна країна зберегла різний за величиною архів. Один із найменших – 1,8 кілометра полиць – має Словаччина. Угорщина володіє 4 кілометрами, Німеччина – 4,6; Болгарія – 20; Чехія – 34; а Польща – аж 87 кілометрами збережених архівів.

Перспективне використання паперів регламентувалося спеціальними законами, ухваленими парламентами держав. Призначення цих законів – унормувати не лише збереження документів, а й їх використання в процесі люстрації. Архіви також стали опорою для реабілітації репресованих осіб. Кінцева мета – дослідження документів. Звісно, за-

кони в різних країнах приймали з урахуванням історичних умов та їхньої правової культури.

Чи не першим таким закон ухвалила Німеччина. Відповідно до нього, постраждалі від репресій мають право на отримання інформації як про співробітників органів безпеки, так і про осіб, які надавали службам відомості. «Відмінності в законах різних держав передусім стосуються організації роботи в архівах, – розповів Володимир В'ятрович. – Приміром, польське законодавство передбачає повний доступ до документів про держслужбовців і політиків. У копіях документів дані третіх сторін – анонімні... Найліберальніший закон прийняла свого часу Чехія. Там архівами вільно користуються всі громадяни та іноземці, до того ж не відбувається жодної анонімізації осіб, згаданих у паперах».

Задля впорядкування архівів, організації їхніх досліджень у посткомуністичних країнах було створено спеціальні державні органи.

А от що стосується прикладів із знаком «мінус», то тут покажемо досвід Росії. Невдовзі після вибуху демократичних перетворень 1991 року, там відбулося «закручування гайок». 1995-го російський парламент прийняв нову редакцію закону «Про оперативну-розшукову діяльність», згідно з яким інформація про цю діяльність, про осіб, які співпрацювали з КДБ, оголошувалася держтаємницею. Це істотно загальмувало дослідження злочинів режиму.

Порівнювання процесів відкриття архівів у різних країнах, на думку доповідача, спричиняє висновок: «Демократизація стала незворотною лише там, де цей процес відбувся повною мірою. Тож демократія починається в архівах».

63

Полювання на доцільність

До бесіди долучилася **голова Державної архівної служби України Тетяна БАРАНОВА**. Вона, зокрема, розповіла про важливість збереження в оцифрованому вигляді всіх держфондів.

Виконавця обов'язків директора Центру досліджень визвольного руху Андрій КОГУТ виступив із пропозицією: ухвалити закон про порядок доступу до документів радянських спецслужб та інформації, що в них міститься, а

також усунення недоліків у наявних законодавчих актах.

Відомий історик Юрій ШАПОВАЛ також не залишився осторонь розмови. За його словами, потрібен спеціальний закон, котрий унормує доступ до архівів спецслужб, зніме певну амбівалентність ситуації, в яку потрапляє кожен дослідник. Бож працюючи над своїми розвідками, він змушений обирати між моральними імперативами й дотриманням законодавства. «Я ніколи в

житті не написав би свої статті про багатьох-багатьох людей, якби слухався тих законів. Звісно, дослідник перетинає певну межу».

Закриваючи «круглий стіл», Голова Комітету з питань культури і духовності Микола Княжицький зосередив увагу присутніх на потребі вдосконалення архівного законодавства: аби якнайкраще реалізувалося право на доступ до документів, навколо яких не вщухає суспільний інтерес.

Підготувала Ніла ІВАНЕНКО.

Одеська кіностудія. Творчі майстерні

На базі Одеської кіностудії відкрилися творчі майстерні Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені Івана Карпенка-Карого. Вони виконуватимуть функції підготовчих курсів для абітурієнтів за спеціальностями: режисер, режисер монтажу, звукорежисер, операторська майстерність, акторська майстерність (для телеведучих). А в рамках експериментальних програм майбутні кадрові кіностудії опануватимуть фах: кінознавство, налагодження кінотелевиробництва, режисер монтажу.

На щотижневих семінарах молодь ознайомлюватимуть з фільмами різних історичних періодів і різних авторів.

Презентація підготовчих курсів зібрала в арт-центрі Віри Холодної повний зал. Голова правління ПраТ «Одеська кіностудія» Андрій Зверев, ректор КНУТКіТ імені І. Карпенка-Карого Олексій Безгін, директор Інституту екранних мистецтв Василь Вітер і доцент кафедри кінознавства цього інституту Ольга Равлюк-Голіцина докладно розповіли про майбутні плани та відповіли на запитання присутніх.

«Нам є чим пишатися. Хотів би побажати тим, хто хоче зв'язати своє життя з кіномистецтвом, випробувати себе як абітурієнти. Сподіваюся, що в цьому залі – наші майбутні переможці престижних фестивалів», – зазначив ректор Олексій Безгін.

«Коли ми приїхали на Одеську кіностудію, були неймовірно здивовані: тут є те, чого немає навіть на столичній кіностудії імені О. Довженка. Є техніка, збереглися цехи, павільйони – величезна база, яку відновили за кілька років. Я не Господь Бог, але якби був ним, узяв би й ціл-

ком переніс наш університет в Одесу», – пожартував директор Інституту екранних мистецтв Василь Вітер.

Поважні гості рекомендували майбутнім абітурієнтам заздалегідь ретельно вивчити умови вступу до університету. Наприклад, якщо людина без музичної освіти, її не приймуть на спеціальність звукорежисера. Проте, щоб бути майстерним режисером, треба бути й успішним сценаристом, і талановитим фотографом («мислити кадром»).

Андрій Зверев зауважив: навчання на курсах триватиме три місяці. Вартість – 1750 гривень на місяць. Щоб потрапити на підготовчі курси, доведеться пройти конкурсний добір.

Євген ТИЩУК.